

STEUNPRONOMINA DIE KOMEN OVERAL VOOR

*Maaïke Veeninga, Sanne Kuijper & Petra Hendriks**

Rijksuniversiteit Groningen

1. Inleiding

In het Nederlands kan na het onderwerp van de zin meteen het finiete werkwoord volgen (1), maar het is ook mogelijk dat na het onderwerp eerst het woordje *die* volgt en pas daarna het finiete werkwoord (2):

- (1) Gerda beweert dat we morgen vrij hebben.
- (2) **Gerda die** beweert dat we morgen vrij hebben. (Contrastive Left Dislocation)

De tweede constructie, met *die*, komt in het Nederlands zeer regelmatig voor in de spreektaal (Haeseryn et al., 1997). In de taalkundige literatuur staat deze constructie bekend als *Left Dislocation* of *Contrastive Left Dislocation* (o.a. Van Riemsdijk & Zwarts, 1974; Ross, 1967; Zaenen, 1997). De term *left dislocation* drukt uit dat het onderwerp in (2), *Gerda*, aan de linkerkant buiten de zin staat. De relatie tussen dit vooropgeplaatste element en de zin wordt bewerkstelligd door een voornaamwoord dat coreferentieel is met het vooropgeplaatste element. In Germaanse talen kan dit een aanwijzend voornaamwoord zijn zoals *die*, of een persoonlijk voornaamwoord (Boeckx & Grohmann, 2005). Dergelijke voornaamwoorden worden door Haeseryn et al. (1997) *steunpronomina* genoemd. De constructie in (2) wordt soms wel contrastief genoemd omdat het vooropgeplaatste element een zeker contrast lijkt uit te drukken.

De zinnen in (1) en (2) lijken op het eerste gezicht precies dezelfde betekenis te hebben. De vraag die onmiddellijk rijst is wat nu precies de functie is van het steunpronomen *die* in zinnen zoals (2). Is dit woord een overbodige toevoeging, of is er sprake van het uitdrukken van een contrast, of worden steunpronomina ook – of wellicht hoofdzakelijk – om andere redenen gebruikt? In dit artikel zullen we dieper ingaan op deze vraag.

* Dit onderzoek werd mogelijk gemaakt dankzij financiële ondersteuning van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), projectnummer 277-70-005.

Volgens Haeseryn et al. (1997) vinden we steunpronomina voornamelijk in de spreektaal. Soms komen steunpronomina ook voor in de schrijftaal, stellen zij, maar vrijwel alleen als het onderwerp of ander vooropgeplaatst zinsdeel uit een groot aantal woorden bestaat. Hierdoor heeft ‘men’ volgens Haeseryn et al. behoefte aan de ‘steun’ van het voornaamwoord, dat het vooropgeplaatste zinsdeel herhaalt.

De naam Contrastive Left Dislocation suggereert dat contrast een belangrijke rol speelt bij steunpronomina. Dit wordt voor het Nederlands zelfs expliciet beargumenteerd door De Vries (2009). Op basis van een klein corpusonderzoek van 100 zinnen uit het Corpus Gesproken Nederlands concludeert Stoop (2011) dat steunpronomina in gesproken taal inderdaad soms worden gebruikt in het geval van een contrast. Echter, vaak is er sprake van slechts een zwak contrast of zelfs helemaal geen contrast. In zin (3), bijvoorbeeld, lijkt er geen contrast te zijn; er wordt niet verwezen naar anderen dan Sander die het niet prachtig vinden (Stoop, 2011:54):

- (3) A: en het was wel leuk want allemaal docenten van mij die zaten ook allemaal in die commissie dus die gingen ook vragen stellen en ...
B: ja
B: ja 't is altijd ggg het moet best leuk zijn
B: **Sander die** vindt het helemaal prachtig altijd die gaat ook altijd daar naartoe naar uh al die proefschri die promoties
(CGN: fn000569)

Het ontbreken van een contrast in deze zin en andere zinnen suggereert dat de hoofdfunctie van de Contrastive Left Dislocation constructie niet het uitdrukken van een contrast is (zie ook Prince, 1998, voor het Engels). Maar wat is de functie van deze constructie dan wel?

Stoop merkt op dat sprekers steunpronomina lijken te gebruiken om de aandacht op een bepaalde referent te vestigen. Van de 100 bekeken zinnen in zijn deelcorpus gaat het gesprek in 61 zinnen door over de referent waarnaar verwezen wordt met het steunpronomen. Op basis hiervan suggereert Stoop dat Contrastive Left Dislocation “ingezet kan worden voor het aangeven van *shifted topics*, het wisselen van *topic*. Met andere woorden, CLD wordt in het Nederlands gebruikt om *topics* te markeren” (Stoop, 2011:55). Dat het gebruik van Contrastive Left Dislocation te maken heeft met de notie van topic is al eerder beargumenteerd, o.a. door Reinhart (1981). Reinhart stelt dat Left Dislocation gebruikt wordt om een wisseling van topic aan te geven en het nieuwe topic te introduceren. Ze maakt hierbij

expliciet onderscheid tussen *continuing topics* en *shifted topics*. Left Dislocation is niet mogelijk – althans niet in het Engels – als het voorop te plaatsen element het topic van de voorgaande zin is (Reinhart, 1981:64), dat wil zeggen als het voorop te plaatsen element het *continuing topic* is. Ze illustreert dit aan de hand van het volgende voorbeeld:

- (4) Kracauer's book is probably the most famous ever written on the subject of the cinema. As for this book, many more people are familiar with its catchy title than are acquainted with its text.

Hoewel het boek overduidelijk het topic van de tweede zin is, zo stelt Reinhart, kan hier geen Left Dislocation constructie worden gebruikt. Dit komt omdat het vooropgeplaatste element in een Left Dislocation constructie een nieuw, dat wil zeggen *shifted*, topic dient te zijn. In het voorbeeld in (4) is het boek echter het topic van de voorgaande zin en daardoor een *continuing topic*.

In tegenstelling tot Reinhart (1981) meent Prince (1998) dat de Left Dislocation constructie helemaal niets te maken heeft met topic-markering, maar met een drietal andere discourse-functies. De eerste functie van de Left Dislocation constructie, die volgens Prince een rol speelt in (5), is om de verwerking van de referenten in de discourse te vergemakkelijken.

- (5) My sister got stabbed. She died. Two of my sisters were living together on 18th Street. They had gone to bed, and this man, their girlfriend's husband, came in. He started fussing with my sister and she started to scream. **The landlady, she** went up, and he laid her out. [...].

De positie die de NP *the landlady* hier zou innemen indien er geen gebruik zou zijn gemaakt van de Left Dislocation constructie, is de onderwerpspositie. In deze positie worden bij voorkeur geen nieuwe discourse referenten geïntroduceerd. Door de NP uit deze syntactische positie te halen en in een speciaal hiervoor gecreëerde positie links van de zin te plaatsen, kan de nieuwe discourse referent verwerkt worden en daardoor 'discourse-oud' of 'gegeven' worden voordat de zin wordt verwerkt. Omdat gegeven referenten in de vorm van voornaamwoorden zonder problemen in onderwerpspositie kunnen voorkomen, levert de zin op deze manier geen verwerkingsmoeilijkheden op. De tweede discourse-functie van Left Dislocation die door Prince wordt onderscheiden is het uitlokken van een inferentie door de

luisteraar van een genoemde verzameling naar een of meer leden van deze verzameling (een zogenaamde *partially-ordered set inferentie* of *poset inferentie*), zoals in Ross's (1967) voorbeeld:

(6) **My father, he's** Armenian, and **my mother, she's** Greek.

De luisteraar kan uit het gebruik van de Left Dislocation constructie afleiden dat de in de zin genoemde vader en moeder in een bepaalde relatie staan tot een eerder genoemde verzameling. De derde discourse-functie die door Prince wordt onderscheiden is die van het markeren van de focus-structuur die normaliter wordt uitgedrukt door topicalisatie, wanneer topicalisatie om grammaticale redenen niet mogelijk is. Dat is bijvoorbeeld het geval bij het onderwerp van de zin, dat al in eerste zinspositie staat en dus niet getopicaliseerd kan worden. Aangezien topicalisatie altijd een *poset* inferentie uitlokt (Prince, 1998), is het vooropgeplaatste element in de tweede en derde functie dus een gegeven of afleidbare referent. Volgens Zwart (1998) kunnen de door Prince genoemde discourse-functies van vooropplaatsing ook worden onderscheiden in het Nederlands. Het verschil hierbij tussen het Engels en het Nederlands is dat in het Nederlands gebruik wordt gemaakt van aanwijzende voornaamwoorden in plaats van persoonlijke voornaamwoorden als steunpronomina.

Recent onderzoek lijkt dus uit te wijzen dat Left Dislocation niet noodzakelijkerwijs wordt gebruikt om een contrast uit te drukken. In plaats daarvan lijkt het gebruik van deze constructie, en van steunpronomina in het Nederlands, bepaald te worden door de discourse status van de vooropgeplaatste referent. Onderzoekers verschillen hierbij van mening of de Left Dislocation constructie gebruikt wordt om deze referent te markeren als het nieuwe – shifted – topic (Reinhart, 1981; Stoop, 2011) of om enerzijds nieuwe discourse referenten te introduceren en anderzijds gegeven of afleidbare referenten te koppelen aan de voorafgaande discourse (Prince, 1998). In dit artikel zullen we twee studies bespreken die door middel van kwantitatieve methoden meer licht proberen te werpen op de discourse-functies van de Left Dislocation constructie en steunpronomina in het Nederlands. De eerste studie betreft een corpusonderzoek naar het gebruik van steunpronomina in geproduceerde narratieven. In deze studie onderzoeken we de rol van gegevenheid en contrast. De tweede studie heeft betrekking op een experiment waarin bij volwassenen het gebruik van steunpronomina wordt uitgelokt in verschillende discourse-contexten, zowel mondeling als schriftelijk. In deze tweede studie onderzoeken we de effecten van de topic-structuur van de voorafgaande discourse op de productie van steunpronomina.

Naast de invloed van discourse kijken we naar het verschil tussen spreektaal en schrijftaal. Veel onderzoekers merken op dat het gebruik van de Left Dislocation constructie en steunpronomina typisch spreektaal is. Keenan (1977, geciteerd in Prince, 1998) stelt dat Left Dislocation kenmerkend is voor ongeplande mondelinge discourse, en daarom geen deel uitmaakt van de grammatica maar eerder een algemeen aspect van taalgebruik is dat voorkomt bij kinderen en niet zo heel erg welbespraakte volwassenen. Echter, Prince (1998) wijst erop dat Left Dislocation ook voorkomt in in hoge mate geplande discourse. Om deze reden bekijken we in onze eerste studie of steunpronomina worden geproduceerd door sprekers van verschillende leeftijden en met uiteenlopende cognitieve capaciteiten en beperkingen, en in onze tweede studie of steunpronomina onder bepaalde omstandigheden ook kunnen worden uitgelokt in schrijftaal.

2. Corpusonderzoek

2.1 Materialen

Voor het corpusonderzoek hebben we de narratieven geanalyseerd die werden geproduceerd door verschillende groepen proefpersonen die dezelfde productietaak uitvoerden. In deze productietaak dienden de proefpersonen elk vier verhaaltjes te vertellen over twee referenten aan de hand van boekjes met plaatjes. We hebben gekeken naar de geproduceerde steunpronomina in de narratieven van de volgende zes groepen van sprekers:

- 31 kleuters (4-6 jaar) (Wubs et al., 2009)
- 38 normaal-ontwikkende kinderen (Typically Developing of TD, 6-12 jaar) (Kuijper, in voorbereiding)
- 50 kinderen met een Autisme Spectrum Stoornis (ASS, 6-12 jaar) (Kuijper, in voorbereiding)
- 39 kinderen met Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD, 6-12 jaar) (Kuijper, in voorbereiding)
- 43 volwassenen (18-35 jaar) (23 volwassenen afkomstig uit Wubs et al., 2009, en 20 volwassenen uit Hendriks et al., 2011)
- 20 ouderen (69-87 jaar) (Hendriks et al., 2011)

Voor een gedetailleerde beschrijving van de taak en de proefpersonen verwijzen we naar de genoemde studies. Een deel van de geproduceerde narratieven is inmiddels te vinden in CHILDES (MacWhinney, 2000).

2.2 Procedure

Uit de getranscribeerde narratieven werden de uitingen geselecteerd die een steunpronomen bevatten. Vervolgens werd het vooropgeplaatste element gecodeerd aan de hand van de kenmerken nieuw/gegeven en contrastief/niet-contrastief. Een element werd gecodeerd als nieuw als er nog niet eerder in het verhaaltje verwezen was naar deze referent; in alle andere gevallen werd het element gecodeerd als gegeven. Een element werd gecodeerd als contrastief als de andere referent in het verhaaltje reeds was geïntroduceerd; als de referent van het vooropgeplaatste element op het moment van de uiting de enige geïntroduceerde referent in het verhaaltje was, werd dit element gecodeerd als niet-contrastief.

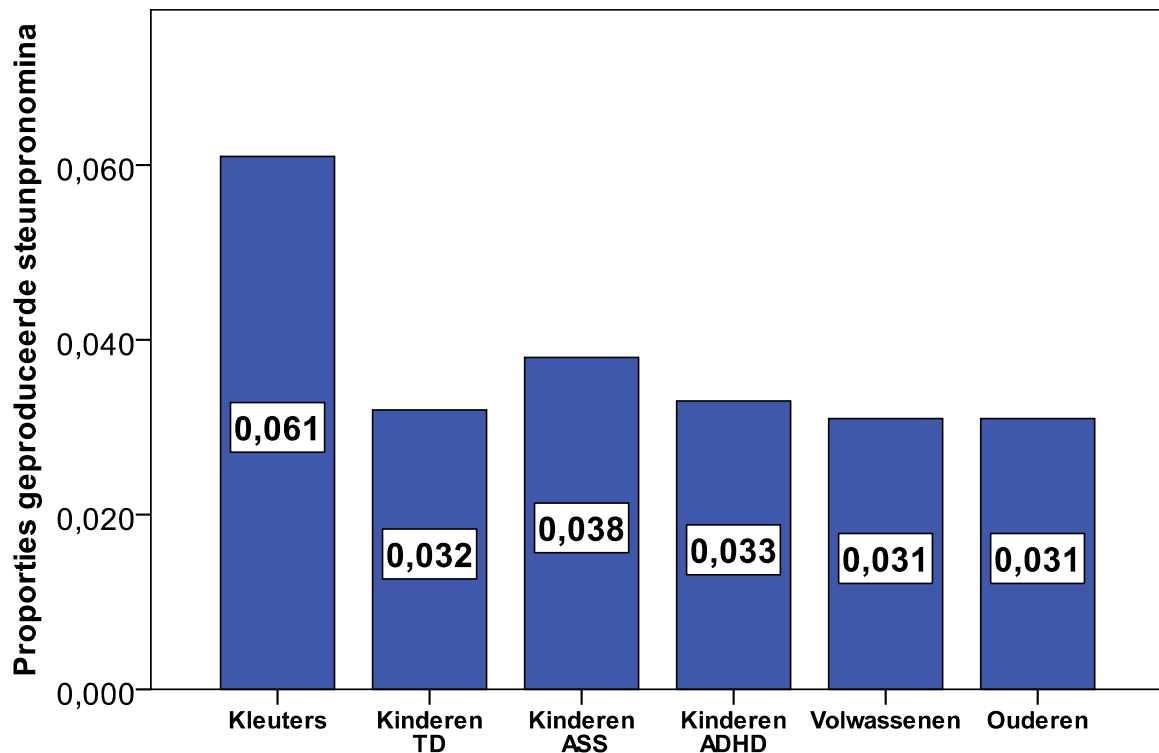
2.3 Resultaten

In Tabel 1 is te zien in welke situaties steunpronomina worden gebruikt. Hoewel de categorie van gegeven niet-contrastieve referenten veruit de grootste categorie is (met 43% van het totaal aantal geproduceerde steunpronomina), met name bij de volwassenen en in iets mindere mate bij de ouderen, worden steunpronomina ook in andere situaties gebruikt. Zo wordt in bijna de helft van de gevallen (namelijk 45%) met een steunpronomen naar een nieuwe referent verwezen. Vooral de kleuter- en kindergroepen lijken weinig verschil te maken tussen nieuwe en gegeven referenten bij hun gebruik van steunpronomina. Opvallend is verder dat steunpronomina bij voorkeur lijken te worden gebruikt om naar niet-contrastieve referenten te verwijzen (namelijk in 72% van de gevallen, tegenover 28% contrastieve referenten).

	Kleuters (n=31)	Kinderen TD (n=38)	Kinderen ASS (n=50)	Kinderen ADHD (n=39)	Volwas- senen (n=43)	Ouderen (n=20)	Totaal
Nieuw + Niet-contrastief	24 (43%)	14 (29%)	22 (33%)	21 (42%)	9 (16%)	8 (13%)	98 (29%)
Nieuw + Contrastief	10 (18%)	14 (29%)	11 (16%)	4 (8%)	4 (7%)	11 (18%)	54 (16%)
Gegeven + Niet-contrastief	16 (29%)	14 (29%)	25 (37%)	15 (30%)	41 (71%)	35 (58%)	146 (43%)
Gegeven + Contrastief	6 (11%)	6 (13%)	9 (13%)	10 (20%)	4 (7%)	6 (10%)	41 (12%)
Totaal	56 (100%)	48 (100%)	67 (100%)	50 (100%)	58 (100%)	60 (100%)	339 (100%)

Tabel 1: Aantallen geproduceerde steunpronomen (met tussen haakjes de percentages, afgerond naar gehele getallen) verdeeld over vier verschillende discourse-situaties door zes groepen sprekers in dezelfde productietaak

Tabel 1 laat zien dat alle zes onderzochte groepen sprekers steunpronomen produceren. Om vast te stellen of de zes groepen verschillen in hun productie van steunpronomen moeten we in aanmerking nemen dat sommige groepen meer uitingen produceerden in dezelfde productietaak dan andere groepen, waardoor er voor deze groepen meer situaties waren waarin een steunpronomen geproduceerd had kunnen worden. In Figuur 1 wordt daarom het gemiddelde aantal geproduceerde steunpronomen per uiting weergegeven voor elk van de zes groepen van sprekers.

Figuur 1: Gemiddeld aantal geproduceerde steunpronomina per uiting door zes groepen sprekers in dezelfde productietaak

Figuur 1 laat zien dat alle groepen ongeveer even vaak een steunpronomen gebruiken, met uitzondering van de kleuters. De 4- tot 6-jaar-oude kleuters produceren relatief meer steunpronomina dan de andere groepen sprekers.

Samenvattend hebben we in het corpusonderzoek gekeken naar het onderscheid tussen nieuwe en gegeven referenten en tussen referenten in contrastieve en niet-contrastieve situaties. De geproduceerde steunpronomina blijken in elk van de onderscheiden situaties voor te komen, maar het meest bij gegeven niet-contrastieve referenten. Daarbij verschillen de onderzochte groepen enigszins maar niet dramatisch in hun gebruik van steunpronomina. Aangezien steunpronomina veelal worden gebruikt voor referenten die al zijn geïntroduceerd en hun gebruik niets te maken lijkt te hebben met het uitdrukken van contrast, is de vraag welk aspect van de voorafgaande discourse dan wel van belang is voor de beslissing of er wel of geen steunpronomen wordt gebruikt. In het tweede deel van dit artikel kijken we naar de effecten van de topic-structuur van de voorafgaande discourse op het gebruik van steunpronomina. Daarnaast kijken we naar de rol van de gebruikte modaliteit, dat wil zeggen of we te maken hebben met gesproken of geschreven taal. Om dit te onderzoeken hebben we

een experiment uitgevoerd waarin deze twee mogelijke factoren in het gebruik van steunpronomina zijn getest bij een groep volwassenen.

3. Experiment

3.1 Proefpersonen

In totaal hebben 39 volwassen proefpersonen met het Nederlands als moedertaal meegedaan aan dit experiment. Een van deze proefpersonen heeft bij een van de twee taken een verkeerde lijst gekregen, zodat deze proefpersoon buiten de analyses is gelaten. De gepresenteerde data betreffen dus de data van 38 proefpersonen (23 vrouwen, 15 mannen) met een leeftijd tussen de 18 en 59 jaar (gemiddelde leeftijd 37 jaar).

3.2 Materialen en design

In dit experiment hebben we gebruik gemaakt van de 64 verhaaltjes zonder topic shift die door Van Rij, Van Rijn en Hendriks (2011) zijn geconstrueerd om de interpretatie van pronomina in discourses met en zonder topic shift te onderzoeken. Voor ons experiment hebben we deze verhaaltjes in twee opzichten aangepast: de eigennamen in de verhaaltjes zijn vervangen door definiete NPs, en de laatste zin met een ambigu pronomien is vervangen door een incomplete zin bestaande uit een definiete NP gevolgd door een steunpronomien. In de verhaaltjes met een *continuing topic* (CT) verwijst de definiete NP in de incomplete laatste zin naar de referent die in de voorgaande zinnen het onderwerp is:

- (7) De barman gaat ijs kopen in het plantsoen.
De barman vraagt de prins om mee te gaan naar de ijskraam.
De barman beschrijft de prins de verschillende smaken onderweg.
- (8a) De barman die... (Continuing Topic, CT)

Volgens de meeste, zo niet alle, benaderingen van discourse topic is *de barman* in (6) het topic van de discourse (Hendriks et al., 2011). In de verhaaltjes met een *shifted topic* (ST) verwijst de definiete NP in de incomplete laatste zin naar de referent die in de voorgaande zin een lijdend of meewerkend voorwerp is:

(8b) De prins die... (Shifted Topic, ST)

De helft van de 64 verhaaltjes werd auditief aangeboden. Van deze 32 auditief aangeboden verhaaltjes hadden 16 verhaaltjes een continuïng topic (CT) en 16 verhaaltjes een shifted topic (ST). De andere helft van de verhaaltjes werd schriftelijk aangeboden, ook weer met 16 verhaaltjes in de CT-variant en 16 verhaaltjes in de ST-variant. Binnen de auditieve of schriftelijke taak werden de CT- en ST-discourses in willekeurige volgorde gepresenteerd. De helft van de proefpersonen ontving eerst de auditieve taak, en de andere helft van de proefpersonen ontving eerst de schriftelijke taak.

3.3 Procedure

Het experiment werd afgenomen op een laptop. Proefpersonen kregen tijdens de auditieve taak vooraf opgenomen verhaaltjes te horen, bestaande uit drie complete zinnen en een laatste, incomplete zin. Ze kregen de opdracht om de vierde zin van het verhaaltje geheel naar eigen voorkeur mondeling af te maken. Tijdens de schriftelijke taak werden de zinnen één voor één op het scherm van de laptop gepresenteerd en diende de proefpersoon de vierde zin af te maken door de tekst in te typen. Doordat de zinnen één voor één werden gepresenteerd hadden de proefpersonen niet de mogelijkheid om de tekst terug te lezen. Hierdoor is de schriftelijke taak vergelijkbaar met de auditieve taak, waar de proefpersonen ook geen gelegenheid kregen om de zinnen opnieuw te beluisteren. Het lezen gebeurde in eigen tempo; de proefpersonen konden zelf doorklikken naar de volgende zin. Zowel in de auditieve taak als in de schriftelijke taak konden de proefpersonen zichzelf indien gewenst verbeteren.

Voorafgaand aan elke taak ontvingen de proefpersonen één oefenitem. Wanneer deze duidelijk was, kon de taak beginnen. Tussen de eerste en de tweede taak was er de mogelijkheid tot een korte pauze. De auditieve taak werd opgenomen met een voice recorder. De ingetypte zinnen in de schriftelijke taak werden door het programma E-Prime opgeslagen in een database. Het gehele experiment duurde gemiddeld 35 minuten per proefpersoon.

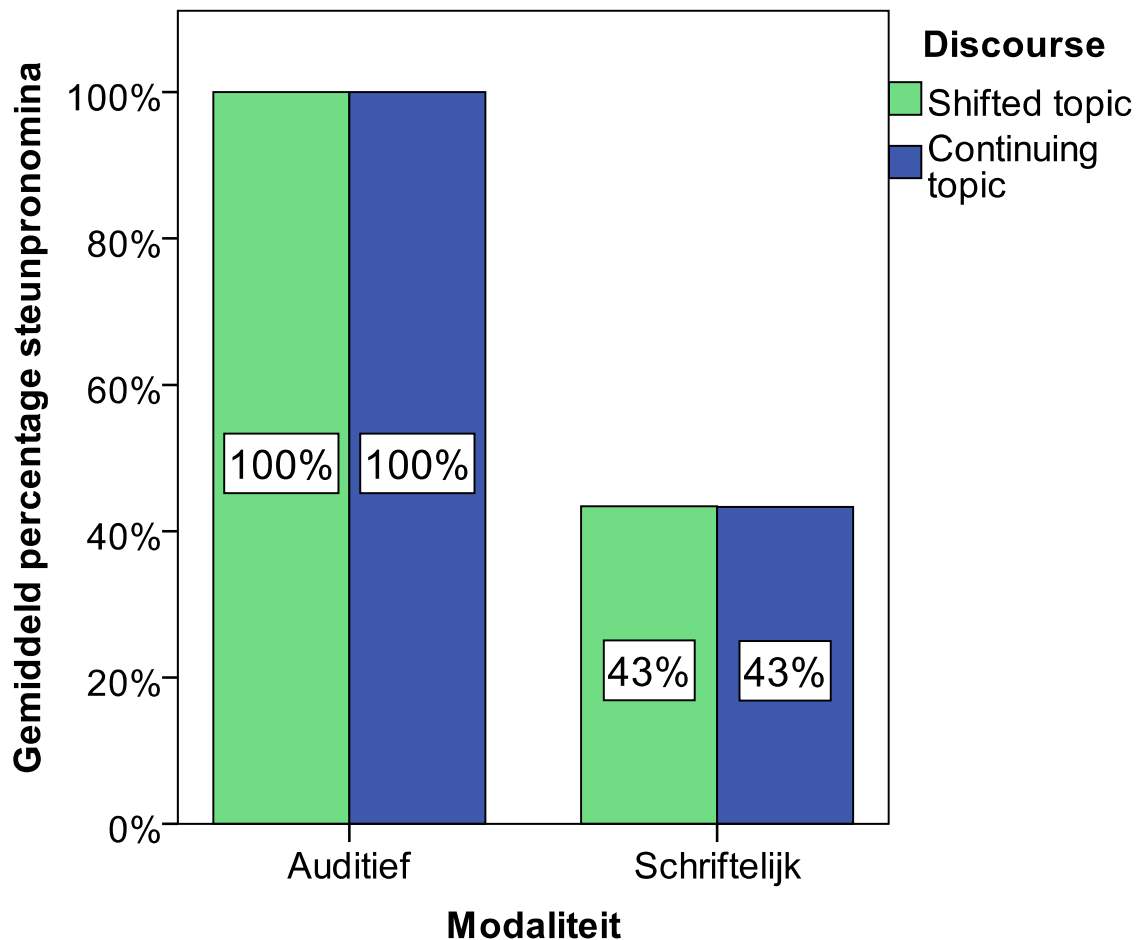
Na afloop van het experiment werden de geproduceerde zinnen ingedeeld in drie categorieën: (a) zinnen met een steunpronomen, (b) betrekkelijke bijzinnen, en (c) anders. De eerste categorie bevat zinnen zoals (2) “De telefoniste die beweert dat we morgen vrij hebben”. De tweede categorie bevat zinnen waarbij *die* een betrekkelijke bijzin introduceert, zoals “De telefoniste die op de afdeling verkoop werkt beweert dat we morgen vrij hebben”.

De laatste categorie bevat ongrammaticale zinnen en ontbrekende reacties. Merk op dat de zinnen in categorie (b) over het algemeen langer zullen zijn dan de zinnen in categorie (a), waardoor het experiment de proefpersonen zal aanmoedigen om steunpronomen te gebruiken indien dit volgens hun grammatica is toegestaan. Omdat de twee referenten in elk verhaaltje met verschillende definiëte beschrijvingen worden aangeduid (bijvoorbeeld *de barman* en *de prins*), zullen eventuele geproduceerde betrekkelijke bijzinnen uitbreidende bijzinnen zijn en geen beperkende bijzinnen. Desalniettemin hebben we ervoor gekozen om geen komma's te plaatsen tussen naamwoord en *die* in onze testitems.

3.4 Resultaten

Slechts 23 van de 2432 responsen (d.w.z. minder dan 1%) bleken in de categorie anders te vallen. Nadere inspectie wees uit dat deze responsen min of meer evenredig verspreid waren over de verschillende condities. Aangezien het om een heel klein percentage gaat, is besloten om deze resultaten buiten de analyses te laten. De hier beneden gepresenteerde resultaten betreffen dus alleen de geproduceerde zinnen met steunpronomen en betrekkelijke bijzinnen.

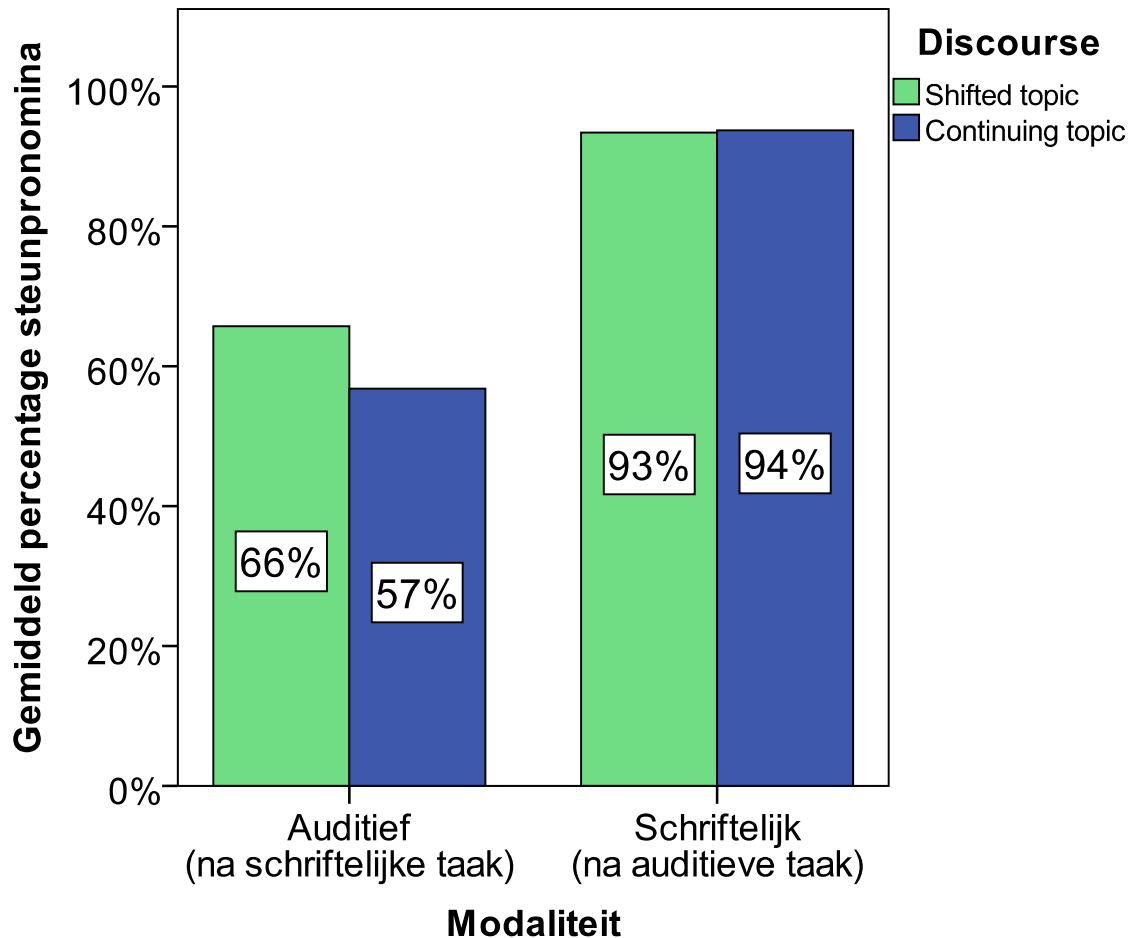
In Figuur 2 is het gemiddelde percentage geproduceerde steunpronomen te zien tijdens de eerste taak die de proefpersonen uitvoerden. Voor de helft van de proefpersonen ($n=19$) betrof dit de auditieve taak, terwijl de andere helft ($n=19$) begon met de schriftelijke taak. De proefpersonen in de auditieve conditie gebruikten altijd een steunpronomen om de zin af te maken. Voor de schriftelijke conditie was dit slechts in 43% van de keren het geval. Voor de resterende 57% van de zinnen werd een betrekkelijke bijzin gebruikt. Een Mixed ANOVA (met Discourse (ST of CT) als within-subjects factor en Modaliteit (Auditief of Schriftelijk) als between-subjects factor) laat een significant hoofdeffect van Modaliteit zien. Proefpersonen gebruiken significant meer steunpronomen in de auditieve taak dan in de schriftelijke taak ($F(1,36) = 30.30, p < .01$). Er werd geen hoofdeffect van Discourse gevonden ($F(1,36) = .001, p = .98$), noch een interactie-effect ($F(1,36) = .001, p = .98$). Proefpersonen gebruiken evenveel steunpronomen bij een shifted topic als bij een continuïng topic.

Figuur 2: Percentages geproduceerde steunpronomena per discourse type (shifted vs. continuïng topic) en modaliteit (auditief vs. schriftelijk)

De resultaten van de tweede taak die werd afgenomen zijn te zien in Figuur 3. Bij de proefpersonen die als eerste taak de auditieve taak kregen, was de tweede taak de schriftelijke taak. Omgekeerd bestond bij de proefpersonen die waren begonnen met de schriftelijke taak de tweede taak uit de mondelinge taak. Een Mixed ANOVA (met Discourse (ST of CT) als within-subjects factor en Modaliteit (Auditief of Schriftelijk) als between-subjects factor) laat wederom een significant hoofdeffect van Modaliteit zien ($F(1,36) = 10.98, p < .01$). Echter, dit effect is omgekeerd aan het effect tijdens de eerste taak: proefpersonen gebruiken significant meer steunpronomena in de schriftelijke taak als die voorafgegaan is door een auditieve taak ($M = 94\%$) dan in de auditieve taak als die voorafgegaan is door schriftelijke taak ($M = 61\%$). Verder is er een significant hoofdeffect van Discourse ($F(1,36) = 8.54, p < .01$). Proefpersonen gebruiken significant meer steunpronomena na een shifted topic ($M = 80\%$) dan bij continuïng van het topic ($M = 75\%$). Tenslotte vinden we een significant interactie-effect ($F = 9.90, p < .01$). Het effect van Discourse op het gebruik van

steunpronomena is verschillend per Modaliteit bij de tweede taak. Zoals te zien in Figuur 3, lijkt er geen effect te zijn van Discourse in de schriftelijke conditie, terwijl Discourse wel effect heeft in de auditieve conditie: proefpersonen gebruiken in de auditieve conditie meer steunpronomena bij een shifted topic (M = 66%) dan bij continuering van topic (M = 57%).

Figuur 3: Percentages geproduceerde steunpronomena per discourse type in de auditieve taak na de schriftelijke taak (links), en in de schriftelijke taak na de auditieve taak (rechts)

Bij zowel de auditieve als de schriftelijke taak is er een duidelijk verschil te zien in percentages geproduceerde steunpronomena, afhankelijk van of de taak als eerste of als tweede werd afgenomen. Zo gebruiken proefpersonen in de auditieve taak significant meer steunpronomena ($t(18) = -4.30, p < .01$) als deze taak als eerste werd afgenomen (M = 100%, SE = .00) dan als de auditieve taak volgde op de schriftelijke taak (M = 61%, SE = 9.00). Vergelijk hiervoor het linkerdeel van Figuur 2 met het linkerdeel van Figuur 3. Bij de schriftelijke taak is dit effect omgekeerd: proefpersonen gebruiken juist significant minder steunpronomena ($t(23) = -4.59, p < .01$) als de schriftelijke taak als eerste werd afgenomen (M

= 43%, SE = 10.28) dan als deze vooraf gegaan werd door de auditieve taak (M = 94%, SE = 3.76). Vergelijk hiervoor het rechterdeel van Figuur 2 met het rechterdeel van Figuur 3.

4. Discussie

In dit artikel hebben we twee onderzoeken beschreven naar het gebruik van steunpronomina in het Nederlands: een corpusstudie en een productie-experiment. In deze onderzoeken hebben we gekeken of en hoe de productie van steunpronomina afhangt van (1) de aanwezigheid van contrast, (2) of de referent nieuw of gegeven is, (3) de topic-structuur van de voorafgaande discourse, en (4) de modaliteit van het taalgebruik. Hieronder zullen we nader ingaan op de resultaten van de twee onderzoeken.

4.1 Contrast

Een eerste resultaat van onze corpusstudie is dat steunpronomina vaak worden gebruikt als er helemaal geen sprake is van een contrast, bijvoorbeeld om te verwijzen naar een referent in een discourse waarin slechts één referent aanwezig is. In het door ons geanalyseerde corpus van narratieven was dit het geval bij tweederde van de geproduceerde steunpronomina. Dit resultaat sluit aan bij de bevindingen van Stoop (2011) op basis van het Corpus Gesproken Nederlands, en spreekt de stelling tegen van De Vries (2009) dat Left Dislocation constructies in het Nederlands worden gebruikt om een sterk of zwak contrast uit te drukken. Contrast is geen noodzakelijke voorwaarde voor het gebruik van steunpronomina in het Nederlands. De term *Contrastive Left Dislocation* lijkt dus geen correcte benaming voor constructies met steunpronomina in het Nederlands.

4.2 Nieuw versus gegeven

Stoop (2011) suggereert dat steunpronomina in het Nederlands worden gebruikt om het topic te markeren. De resultaten van onze corpusstudie laten zien dat de referenten bij steunpronomina niet altijd nieuw zijn, maar ook niet noodzakelijkerwijs gegeven dienen te zijn. Dit komt overeen met de verschillende functies die Prince (1998) onderscheidt voor Left Dislocation in het Engels, namelijk enerzijds de introductie van nieuwe referenten in de discourse en anderzijds de koppeling van gegeven referenten aan de voorafgaande discourse.

Steunpronomina in het Nederlands kunnen ook worden gebruikt voor referenten die nieuw zijn en daardoor nog niet het topic van de discourse.

4.3 Topic-structuur

Reinhart (1981) maakt een onderscheid tussen *continuing* en *shifted topic* en stelt dat *Left Dislocation* in het Engels wordt gebruikt om een referent te markeren als het *shifted topic* maar niet gebruikt kan worden voor het *continuing topic*. Dit onderscheid tussen *shifted* en *continuing topic* hebben we getest voor het Nederlands in ons productie-experiment. Onze volwassen proefpersonen maakten in hun eerste taak geen enkel onderscheid tussen steunpronomina die voorkwamen met een *continuing topic* en steunpronomina met een *shifted topic*. In de auditieve taak gebruikten ze in alle gevallen een steunpronomen, en in de schriftelijke taak beduidend minder, namelijk in 43% van de gevallen, maar zonder daarbij een onderscheid te maken tussen *continuing topics* en *shifted topics*. Dit suggereert dat het gebruik van steunpronomina niet wordt beïnvloed door de topic-structuur van de voorafgaande discourse. Echter, op deze kwestie komen we hieronder nog terug.

4.4 Modaliteit

Zoals hiervoor al genoemd gebruikten de proefpersonen in de eerste auditieve taak in alle gevallen een steunpronomen, terwijl ze in de eerste schriftelijke taak in slechts 43% van de gevallen een steunpronomen gebruiken. Dit bevestigt het heersende idee dat het gebruik van steunpronomina meer voorkomt in spreektaal dan in schrijftaal. Omdat we in het experiment het gebruik van steunpronomina hebben trachten uit te lokken door deze keuze voor het vervolg van de zin aantrekkelijker – want korter – te laten zijn dan het grammaticale alternatief van een betrekkelijke bijzin, geeft de 43% geproduceerde steunpronomina in de schriftelijke taak uiteraard niet aan dat Nederlandse taalgebruikers ook in andere omstandigheden in bijna de helft van de gevallen een steunpronomen zullen gebruiken. Echter, het geeft wel aan dat ook in de schrijftaal een steunpronomen voor veel taalgebruikers een acceptabel alternatief is. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat we er om praktische redenen voor hebben gekozen om de schrijftaak op een laptop te laten uitvoeren. Het is denkbaar dat voor veel taalgebruikers schrijven op een computer in de eerste fase – dus voordat de tekst eventueel herschreven wordt – meer lijkt op spreektaal dan op schrijftaal. Dit

kan eenvoudig worden getest door de schriftelijke taak nogmaals uit te voeren, maar dan op papier.

4.5 Cross-modale effecten van topic-structuur

We merkten hiervoor al op dat de resultaten op de eerste taak in ons experiment suggereren dat het gebruik van steunpronomina niet wordt beïnvloed door de topic-structuur van de voorafgaande discourse. Maar als we kijken naar de tweede taak in ons experiment, dan zien we een ander patroon. Allereerst zien we dat het gebruik van steunpronomina in de tweede taak heel sterk beïnvloed wordt door (het gebruik van steunpronomina in) de eerste taak. De proefpersonen die als eerste taak een auditieve taak ontvingen en daarbij in alle gevallen een steunpronomen produceerden, gebruikten in de schriftelijke taak als tweede taak in wel 94% van de gevallen een steunpronomen. Dit is een zeer groot verschil met de 43% steunpronomina in de schriftelijke taak als eerste taak. Omgekeerd zien we een vergelijkbaar effect. Proefpersonen die als eerste taak een schriftelijke taak ontvingen waarin ze in 43% van de gevallen een steunpronomen produceerden, gebruikten in de auditieve taak als tweede taak in 61% van de gevallen een steunpronomen. Dit is veel minder dan de 100% steunpronomina die werden gebruikt wanneer de auditieve taak de eerste taak was. De voorgaande taak heeft dus een duidelijk effect op de tweede taak. Het gebruik van veel steunpronomina in de voorgaande taak stimuleert het gebruik van steunpronomina in de tweede taak, terwijl het gebruik van veel betrekkelijke bijzinnen in de voorgaande taak het gebruik van betrekkelijke bijzinnen in de tweede taak stimuleert.

Behalve de invloed van de eerste taak op het aantal geproduceerde steunpronomina zien we in de tweede taak nog een effect: in de auditieve taak als tweede taak zien we een verschil tussen discourse-contexten met een shifted topic en discourse-contexten met een continuïng topic. Proefpersonen produceerden meer steunpronomina in discourse-contexten met een shifted topic dan in discourse-contexten met een continuïng topic. Het lijkt er dus op dat Reinhart (1981) enigszins gelijk heeft, maar alleen voor de auditieve taak wanneer die volgt op een schriftelijke taak en niet voor de auditieve taak wanneer die als eerste taak wordt uitgevoerd (en ook niet voor beide schriftelijke taken). Hoe kunnen we dit verrassende patroon verklaren? Een mogelijkheid is dat er in spreektaal een algemene voorkeur is voor het gebruik van steunpronomina voor shifted topics, maar dat we dit effect niet zien in de auditieve taak als eerste taak omdat de proefpersonen hier door de aard van de taak in alle gevallen al een steunpronomen produceren. Zouden we het gebruik van steunpronomina in

deze taak minder aantrekkelijk maken, dan is volgens deze verklaring de verwachting dat er door de variatie in geproduceerde vormen ook in de auditieve taak als eerste taak een effect van topic-structuur zal optreden. Het gebruik van een steunpronomen kan minder aantrekkelijk worden gemaakt door het woordje *die* niet aan te bieden in de af te maken zin, zodat de proefpersoon de mogelijkheid heeft om de zin te vervolgen met het finiete werkwoord in plaats van een steunpronomen en zo te kiezen voor de kortere vorm zonder steunpronomen.

4.6 Aan wie bieden steunpronomina steun?

Noch in de schriftelijke taak als tweede taak, noch in de schriftelijke taak als eerste taak, vinden we een effect van topic-structuur. Dit suggereert dat Left Dislocation, althans in het Nederlands, niet zozeer een grammaticale structuur is om een shift in topic te markeren, maar wellicht eerder een mechanisme om de topic shift te vergemakkelijken. Aangezien taal in gesproken vorm een groter beroep lijkt te doen op cognitieve functies zoals werkgeheugen dan taal in geschreven vorm, zou er meer behoefte kunnen zijn aan een dergelijk mechanisme in de spreektaal dan in de schrijftaal. Of het gebruik van Left Dislocation constructies en steunpronomina een topic shift vergemakkelijken voor de spreker of voor de luisteraar is een vraag die niet eenvoudig te beantwoorden is. Echter, in onze corpusstudie treffen we meer steunpronomina aan bij kleuters dan bij oudere kinderen en volwassenen. Daarentegen treffen we niet meer steunpronomina aan bij volwassenen dan bij kinderen met autisme, waarvan bekend is dat ze problemen hebben met het innemen van het cognitieve en emotionele perspectief van een ander. Dit suggereert dat steunpronomina niet zozeer worden gebruikt door sprekers om de luisteraar te helpen om de topic shift op te merken, maar dat steunpronomina met name steun bieden aan de spreker zelf. Steunpronomina stellen wellicht de spreker in staat om prominentie in de discourse uit te drukken onafhankelijk van prominentie in de zin, in plaats van twee mogelijk conflicterende aspecten van prominentie met een en dezelfde vorm te moeten uitdrukken. Met andere woorden, het is denkbaar dat in een Left Dislocation constructie prominentie in de discourse wordt uitgedrukt door de keuze voor een bepaalde vorm (bijvoorbeeld een indefiniete of definiete NP) in de positie links van de zin, terwijl prominentie in de zin wordt uitgedrukt door de keuze voor de functie van het voornaamwoord in de zin (bijvoorbeeld subject of direct object). Dit zou verklaren waarom steunpronomina een voorkeur hebben voor discourse-contexten met een topic shift: de referent was nog niet prominent in de voorgaande discourse maar wordt het in de huidige zin.

5. Conclusies

Sprekers van het Nederlands gebruiken Contrastive Left Dislocation constructies met steunpronomina zowel in hun spontane taalproductie als wanneer ze incomplete zinnen dienen af te maken in een experiment. Hun gebruik van steunpronomina laat zien dat steunpronomina geen contrast uitdrukken en dat ze bovendien kunnen voorkomen met zowel gegeven als nieuwe referenten. Steunpronomina zijn niet typerend voor kindertaal maar worden gebruikt door sprekers van alle leeftijden, hoewel kleuters iets vaker steunpronomina gebruiken dan oudere kinderen en volwassenen. Zoals verwacht worden steunpronomina vaker gebruikt in mondelinge dan in schriftelijke situaties. Toch gebruiken ook volwassenen steunpronomina in schriftelijke situaties. Het gebruik van steunpronomina in schriftelijke situaties stijgt sterk wanneer volwassenen vlak daarvoor zinnen met steunpronomina hebben geproduceerd in vergelijkbare mondelinge situaties. Omgekeerd neemt het gebruik van steunpronomina in mondelinge situaties af bij volwassenen wanneer ze vlak daarvoor overwegend zinnen zonder steunpronomina hebben geproduceerd in vergelijkbare schriftelijke situaties. We vonden een groter gebruik van steunpronomina bij een shifted topic dan bij een continuing topic, echter alleen in het mondeling taalgebruik. Dit suggereert dat het gebruik van steunpronomina niet zozeer een grammaticale structuur is om een shift in topic te markeren voor de luisteraar, maar wellicht eerder een mechanisme om de topic shift te vergemakkelijken voor de spreker.

Bibliografie

Boeckx, Cedric & Kleanthes K. Grohmann

2005 “Left dislocation in Germanic”. In Werner Abraham (red.), *Focus on Germanic Typology* (pp. 131-144). Akademie-Verlag, Berlin.

Haeseryn, Walter, Karin Romijn, Guido Geerts, Jaap de Rooij & Maarten van den Toorn

1997 *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen: Martinus Nijhoff.

Hendriks, Petra, Charlotte Koster & John Hoeks

2011 Referential choice across the lifespan: Why children and elderly adults fail to avoid ambiguous pronouns. Manuscript, Rijksuniversiteit Groningen.

Keenan, Elinor O.

- 1977 “Why look at planned and unplanned discourse”. In Elinor Keenan & Tina Bennett (red.), *Discourse across Time and Space*. (pp. 1-42). Southern California Papers in Linguistics, No. 5, University of Southern California, Los Angeles.

Kuijper, Sanne

- In v.b. Language Production and Comprehension in Children with ASD and ADHD. Proefschrift in voorbereiding, Rijksuniversiteit Groningen.

MacWhinney, Brian

- 2000 *The CHILDES project: Tools for analyzing talk*. Third Edition. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, NJ.

Prince, Ellen F.

- 1998 “On the Limits of Syntax, with reference to Left-Dislocation and Topicalization”. In P. Culicover & L. McNally (red.), *The limits of syntax*. Academic Press, New York.

Reinhart, Tanya

- 1981 “Pragmatics and linguistics: An analysis of sentence topics”. *Philosophica* 27, 53-94.

Riemsdijk, Henk van & Frans Zwarts

- 1974 “Left Dislocation in Dutch and Status of Copying Rules”. Manuscript, MIT & Universiteit van Amsterdam. [Gepubliceerd in E. Anagnostopoulou, H. van Riemsdijk & F. Zwarts (red.), *Materials on Left Dislocation* (pp. 13-29). John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 1997.]

Ross, John R.

- 1967 *Constraints on Variables in Syntax*. Ph.D. dissertation MIT.

Rij, Jacolien van, Hedderik van Rijn & Petra Hendriks

- 2011 “WM load influences the interpretation of referring expressions”. In *Proceedings of the 2nd workshop on Cognitive Modeling and Computational Linguistics* (pp. 67-75). Association for Computational Linguistics, Portland, OR.

Stoop, Wessel

- 2011 “CLD, dat is niet contrastief”. *Tabu* 39, 1/2, 49-61.

Vries, Mark de

- 2009 “The left and right periphery in Dutch”. *Linguistic Review* 26: 291-327.

Wubs, Ellis, Petra Hendriks, John Hoeks & Charlotte Koster

- 2009 “Tell me a story! Children’s capacity for topic shift”. In Jean Crawford, Koichi Otaki, & Masahiko Takahashi (red.), *Proceedings of the 3rd Conference on Generative Approaches to Language Acquisition North America (GALANA 2008)* (pp. 313-324). Cascadilla Proceedings Project, Somerville, MA.

Zaenen, Annie

- 1997 “Contrastive Dislocation in Dutch and Icelandic”. In E. Anagnostopoulou, H. van Riemsdijk & F. Zwarts (red.), *Materials on Left Dislocation* (pp. 119-150). John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.

Zwart, Jan-Wouter

- 1998 “Where is syntax? Syntactic aspects of Left Dislocation in Dutch and English”. In P. Culicover & L. McNally (red.), *The limits of syntax* (pp. 365-393). Academic Press, New York.